

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ В СИСТЕМІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАЛУЗІ

Розглянуто концепцію розвитку екологічного аудиту в системі інвестиційного забезпечення галузі. Наведено авторське визначення концепції розвитку екоаудиту, структуру розробки і реалізації його процедур на галузевому рівні. Висвітлено значення екологічного аудиту в умовах залучення інвестицій.

Ключові слова: концепція, екологічний аудит, інвестиційне забезпечення, галузь, навколишнє середовище.

Assist. U.P. Novak – NUFWT of Ukraine, L'viv

The conception of ecological audit development in the system of industry's investment providing

The conception of ecological audit development in the system of the industry's investment providing is examined in the article. Author determination of conception of ecological audit development, the structure of development and realization of his procedures at a particular branch level are pointed. The value of ecological audit in the conditions of bringing in of investments is reflected.

Keywords: conception, ecological audit, investment providing, industry, environment.

Екологічний аудит як один з ефективних інструментів корпоративної політики зародився на корпоративному рівні тоді, коли підприємства західної Європи і Північної Америки почали притягуватися до юридичної відповідальності за шкоду, завдану навколишньому середовищу. Такі збитки примусили їх оцінювати відповідність своєї виробничо-господарської діяльності згідно з природоохоронним законодавством.

Західні підприємства звертаються до послуг екологічних аудиторів (юридичних або фізичних осіб), які можуть об'єктивно оцінити їх екологічний стан, визначити наявні відхилення від норм, тобто від вимог чинного природоохоронного законодавства або міжнародних стандартів і окреслити заходи щодо приведення їх виробничо-господарської діяльності у відповідність із цими вимогами, а в підсумку – підвищити їх конкурентоспроможність як на ринку продукції, так і на ринку інвестицій. Фахівці, що мають достатній досвід у впровадженні екологічного аудиту [3], характеризують останній як інструмент управління, який ґрунтується на системному підході і за допомогою якого оцінюється екологічна ефективність управління підприємством для збереження навколишнього природного середовища й підтримки конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості підприємства за рахунок екологічно чистого виробництва.

Проблеми формування теоретико-методологічних та організаційно-економічних основ екологічного менеджменту і екоаудиту є предметом дослідження багатьох науковців, як зарубіжних, так і вітчизняних. Серед зарубіжних необхідно відзначити науковий внесок А. Ендреса, Н.В. Пахомової, І.М. Потравного, К. Ріхтера, Т.В. Сергєєвої, Г.П. Серова, В.Л. Сидорчука, С.С. Тимофєєвої й ін. Серед вітчизняних вчених дослідженням означених проблем займаються Т.П. Галушкіна, С.І. Лебедевич, Л.І. Максимів, О.Л. Михайлюк, В.М. Навроцький, А.А. Садеков, Ю.М. Саталкін, В.Ф. Семенів,

О.І. Шапоренко, В.Я. Шевчук й ін. Існуючі розробки достатньо висвітлюють теоретичні і прикладні сторони екологічного аудиту. Водночас, не зважаючи на численні напрацювання у цій сфері, значної уваги необхідності і значення екоаудиту в інвестиційному забезпеченні галузей не приділялось.

Метою статті є викладення авторського бачення концепції розвитку екологічного аудиту в системі інвестиційного забезпечення галузі, який є необхідним інструментом підвищення інвестиційної привабливості.

На сьогодні умови життя вимагають досягнення сталого розвитку і забезпечення механізмів адаптації економічної діяльності до можливостей навколишнього середовища, екологічний аудит необхідно розглядати як нову концепцію оцінки результатів виробничо-господарської діяльності, в т.ч. на галузевому рівні. Такий підхід дасть змогу уникнути прихованої небезпеки, яка криється за неврахуванням реального впливу підприємств на навколишнє середовище, оцінити справжню вартість природних ресурсів і дати їм адекватну оцінку, використовуючи при цьому інструменти екологічного аудиту.

Згідно з існуючими трактуваннями [2], концепція – це система поглядів, те чи інше розуміння явищ, процесів, єдиний визначальний задум. Відомий російський вчений Г.П. Серов [6, с. 481] під концепцією екологічного аудиту розуміє документ, який визначає систему поглядів на цілі, задачі, організацію процесу результатів екоаудиту, а також засоби досягнення і вирішення сформульованих задач. В цьому документі повинні бути визначені важливі напрями і принципи діяльності органів державної влади з створення правових, організаційних, економічних та інших основ екологічного аудиту та інформаційного забезпечення діяльності екоаудиторів. Ідея концепції екоаудиту, як вважає Г.П. Серов [6], полягає у визначенні ролі екологічного аудиту як інструменту, за допомогою якого екоаудитор виконує свою основну функцію – засвідчує відповідність виробничо-господарської діяльності підприємства вимогам нормативних правових актів, розпоряджень спеціально уповноваженим органам у сфері охорони навколишнього середовища, напрямам природоохоронної політики підприємства тощо.

Концепцією розвитку екологічного аудиту, на нашу думку, є чітко визначена програма дій стосовно налагодження процедур екоаудиту у ході прийняття інвестиційних рішень з метою забезпечення їх ефективності за рахунок мінімізації еколого-економічного ризику. Її основна ідея полягає в обґрунтуванні ролі та механізмів реалізації екологічного аудиту в системі інвестиційного забезпечення конкретної галузі як інструменту підвищення інвестиційної привабливості.

Екологічний аудит, як свідчить зарубіжний досвід, незалежно від форми його проведення, сприймається як високо-розвинутий інструмент управління і переслідує такі цілі [5, с. 9], як: надання допомоги діловим колам; підвищення конкурентоспроможності підприємств на світовому ринку; зниження екологічних ризиків; підвищення ефективності природоохоронної діяльності; перевірка безпеки виробництва; визначення проблем у сфері охорони здоров'я; підвищення інвестиційної привабливості економічного суб'єкта; раннє виявлення екологічних правопорушень.

Одним з важливих завдань екологічного аудиту є оцінка рівня техногенної та екологічної безпеки підприємства і виконання планів превентивних заходів з нейтралізації загрози забруднених природних об'єктів. Конкретні завдання екоаудиту в кожному окремому випадку визначаються замовником, виходячи з його потреб та характеру діяльності суб'єкта господарської діяльності. При цьому на першому плані поступово буде використання процедур екологічного аудиту в системі інвестиційного забезпечення з метою підвищення конкурентоспроможності конкретного об'єкта екологічного аудиту. Цей процес, на наше переконання, може бути лише добровільним (ініціативним).

При визначенні замовником цілей екологічного аудиту звичайно посиляються на тип критеріїв екоаудиту, стосовно яких ведеться порівняння даних екоаудиту. Це може бути відповідність природоохоронному законодавству, вимогам інвесторів, системі екоменеджменту, кодексу поведінки та екологічній політиці підприємства. Згідно із існуючим законодавством [1] критеріями екологічного аудиту є вимоги нормативно-правових актів щодо охорони навколишнього природного середовища, методики, настанови, організаційні вимоги, керуючись якими екологічний аудитор оцінює докази екологічного аудиту, аналізує та готує висновок щодо об'єкта екологічного аудиту. До критеріїв екологічного аудиту можуть належати також інші вимоги, визначені законодавством. Але інвестиційна мотивація, на жаль, наразі не присутня серед критеріїв національних процедур екологічного аудиту.

Конкретні завдання екологічного аудиту в кожному окремому випадку визначаються замовником, виходячи з його потреб, відповідно до Закону [1] та інших актів законодавства України, характеру виробничо-господарської діяльності об'єкта екологічного аудиту. На сьогодні цей процес регламентується відповідними законодавчими актами. Проте, головна відмінність національного екологічного аудиту від закордонної моделей полягає в тому, що в розвинутих країнах процедури екоаудиту усвідомлені і добровільні, крім цього, в них зацікавлені як приватні фінансові, так і державні інститути, тоді як в Україні – спрацьовує деякий "управлінський нігілізм" щодо необхідності проведення екологічного аудиту загалом.

Як справедливо вважають фахівці [3], наразі в інвестиційному процесі більше задіяна державна екологічна експертиза. Але її функції законодавчо обмежені в межах висновків, що визначають, встановлюють або оцінюють невідповідність вимогам природоохоронного законодавства. Зазвичай, це функції дозволу на реалізацію інвестиційних програм. Функції ж екологічного аудиту відрізняються від функцій екологічної експертизи: вони є не лише оцінними, але і рекомендаційними – екоаудит не тільки надає висновки про можливий негативний вплив на навколишнє середовище і стан екологічної безпеки, але й надає кваліфіковані рекомендації щодо вжиття необхідних заходів при проектуванні чи будівництві, визначає витрати на проведення цих заходів. Екоаудит характеризується своєю комплексністю з виконанням дослідницьких процедур. На Заході його застосовують здебільшого на передінвестиційній стадії, хоча його можна використовувати також при розробленні програм реструктуризації для аудиту підприємств, які виводяться з експлуатації. А у разі складних інвестиційних проектів екологічний аудит доцільно

проводити перед екологічною експертизою, оскільки великі фірми проводять фінансовий аудит перед перевіркою фінансової діяльності податковою інспекцією [3].

Наслідки непродуманих інвестиційних рішень з погляду охорони навколишнього середовища є не так очевидними, як матеріальні і фінансові витрати, але можуть в майбутньому вплинути на економічні результати виробничо-господарської діяльності. Так, наприклад, ефективність капіталовкладень інвесторів може знизитись за рахунок сплати штрафів за забруднення навколишнього середовища і виконання зобов'язань з ліквідації забруднення. Крім цього, відповідальність за забруднення навколишнього середовища може виникнути через:

- забруднення атмосферного повітря, ґрунту чи води в ході теперішньої чи минулої діяльності на території підприємства;
- забруднення за межами території підприємства;
- транспортування і видалення небезпечних речовин тощо.

Ці чинники можуть призвести до:

- зниження рентабельності виробництва через витрати, які пов'язані з досягненням відповідності природоохоронного законодавства;
- витрат на ліквідацію забруднення навколишнього середовища і його наслідків;
- невдоволення громадськості;
- відповідальності, яка пов'язана з охороною здоров'я працівників і дотриманням техніки безпеки;
- виникнення перешкод при виході на зарубіжні ринки через невідповідність міжнародним стандартам;
- судових тяжб з екологічних питань.

Витрати, пов'язані із занепокоєнням потенційних інвесторів (передусім, іноземних) через необхідність нести відповідальність за забруднення навколишнього середовища, можуть бути зменшені за рахунок проведення екоаудиторської перевірки виробничо-господарської діяльності підприємств.

Здійснення екологічного аудиту, на нашу думку, базується на результатах попередньої екологічної діагностики об'єкту. Отримана за допомогою екологічної діагностики інформація про можливі негативні зміни в навколишньому середовищі під впливом виробничо-господарської діяльності дає змогу виділити найбільш істотні чинники у відтворювальних процесах і оцінити їх вплив на навколишнє середовище. Вона дає змогу правильно виявити і оцінити еколого-економічні проблемні ситуації для подальшого більш глибокого їх аналізу під час проведення екоаудиту.

На сьогодні є актуальним подальший розвиток та реанімація вже наявних еколого-економічних важелів, які не втратили своєї актуальності в умовах ринкових перетворень. Так, можна констатувати, що основою екологічного аудиту є екологічна паспортизація, оскільки надає інформацію та широкий обсяг показників виробництва підприємств, для оцінки та аналізу чинників, які негативно впливають на навколишнє середовище. Екологічну паспортизацію необхідно проводити за загальною формою паспорта (ГОСТ 17.0.0.04-90 "Экологический паспорт промышленного предприятия. Основные положения"), яка підлягає певній модифікації для кожного конкретного типу підприємств з урахуванням специфіки його виробництва.

Структуру загальної процедури розроблення і реалізації процедур екологічного аудиту на галузевому рівні показано на рис.

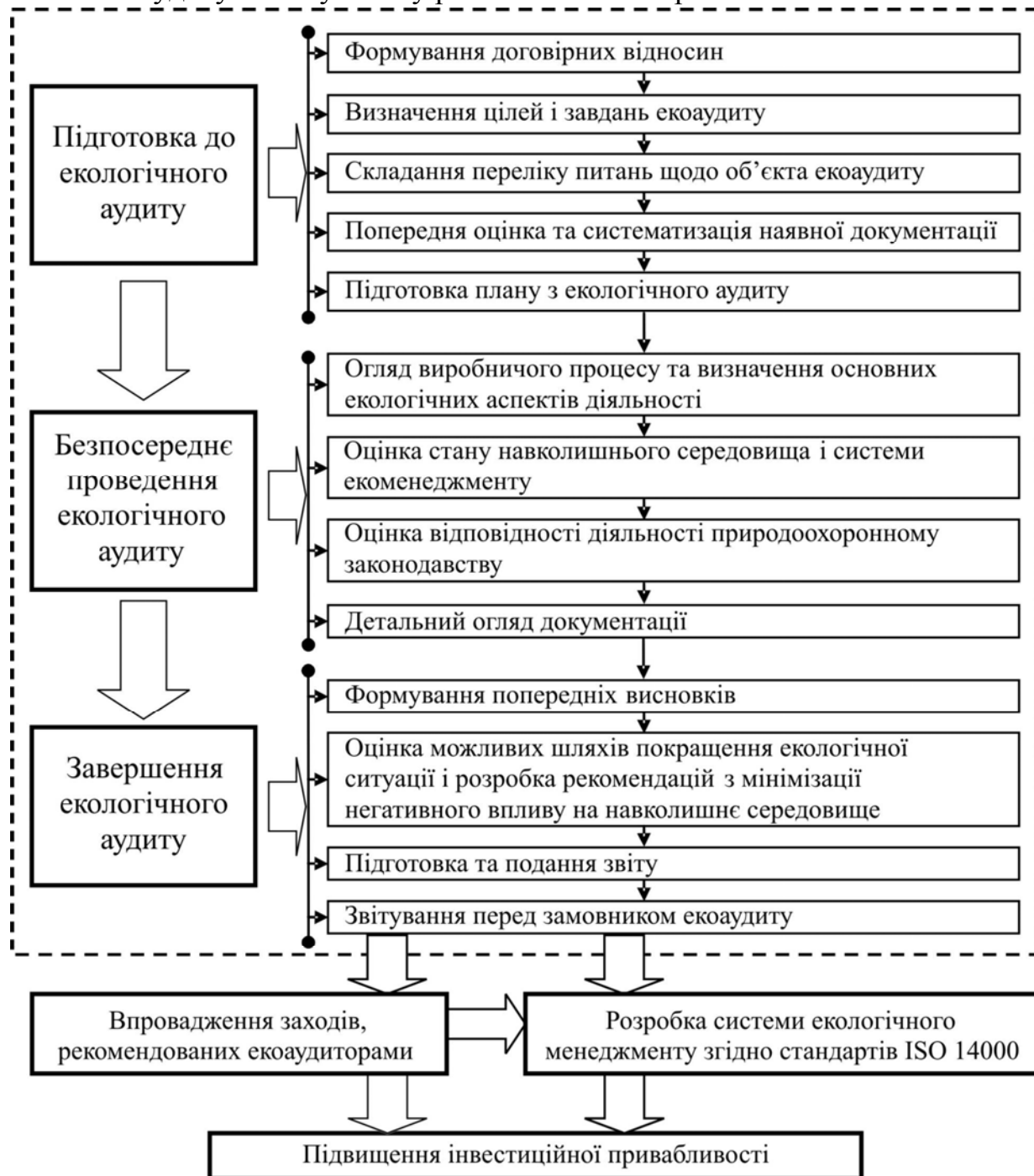

Рис. Схематична модель реалізації процедур екологічного аудиту

Звіт про проведення екологічного аудиту дасть змогу інвесторам з метою прийняття інвестиційних рішень оцінити минулі і майбутні екологічні аспекти виробничо-господарської діяльності підприємств-об'єктів інвестування, зокрема:

- рівень дотримання природоохоронного законодавства;
- заходи, необхідні для того, щоб гарантувати таку відповідність природоохоронному законодавству і пов'язані з цим витрати;
- фінансові наслідки екологічних проблем, виявлених в ході екоаудиту.

Унаслідок прийняття позитивного інвестиційного рішення після проведення екологічного аудиту інвестори повинні врахувати:

- витрати на очищення забруднених місць;
- витрати на забезпечення дотримання природоохоронного законодавства, зокрема, шляхом модернізації технологічних процесів;
- юридичний і фінансовий ризики, а також ризик для репутації інвестора;
- нові можливості, зокрема, нові ринки збуту чи підвищення еколого-економічної ефективності внаслідок виконання рекомендацій екоаудиторів.

Як свідчить практика, відсутність достовірної інформації про природоохоронну діяльність підприємства створює ризик для інвесторів. Значні втрати у вигляді штрафів, додаткових витрат пов'язані з ліквідацією наслідків забруднення навколишнього середовища, необхідністю проведення заходів щодо екологічного оздоровлення тощо. Власне через це в багатьох країнах набули особливої актуальності бухгалтерський облік і звітність про природоохоронну діяльність.

Витрати і зобов'язання, обумовлені природоохоронною діяльністю, стають настільки значними, що недостатня увага до них істотно збільшує ризик спотворення картини фінансового стану підприємств, що формується в бухгалтерському обліку і звітності. Це відображається на об'єктивності і ефективності ухвалення управлінських рішень, які формують екологічну спроможність суб'єктів господарювання, що може значно змінювати інвестиційну привабливість та конкурентоспроможність підприємств.

На сьогодні в Україні всю інформацію про природоохоронну діяльність підприємств надають тільки в органи державної статистики, яка не підлягає обов'язковому аудиту і опублікуванню, а відповідно, можливості з нею ознайомитись широкому колу користувачів (в т.ч. і потенційних інвесторів) фінансової звітності немає. Екологічна звітність повинна стати важливим елементом сталого економічного розвитку підприємств і містити такі дані [4]:

- види екологічних проблем, які відносяться до виробничо-господарської діяльності підприємств і галузей, до яких вони належать;
- інформацію про існуючі потенційні екологічні проблеми;
- офіційну політику і програми, які прийняті підприємствами щодо природоохоронних заходів;
- показники викидів в навколишнє середовище;
- фінансові наслідки виконання заходів з охорони навколишнього середовища.

Особливість фінансування діяльності в сфері екоаудиту полягає в тому, що джерелами коштів на проведення екологічного аудиту можуть бути екологічні фонди і кошти в рахунок платежів за забруднення навколишнього середовища. При цьому фінансування містить як безпосередні витрати на проведення екоаудиту, так і витрати на навчання і підвищення кваліфікації екоаудиторів. До того ж, витрати на проведення як обов'язкового, так і добровільного екоаудиту (аналогічно з витратами на проведення аудиту) доцільно відображати у валових витратах підприємства, згідно з Законом України "Про оподаткування прибутку підприємства".

Таким чином, концепція розвитку екологічного аудиту на галузевому рівні повинна бути спрямована на:

- подальшу стабілізацію виробництва і збільшення обсягів випуску екологічно чистої продукції;

- підвищення продуктивності праці та економічної ефективності виробництва за рахунок підвищення рівня автоматизації, раціоналізації обладнання і технологічних процесів, впровадження нових форм організації та управління виробництвом;
- підвищення конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках за рахунок покращення екологічних якостей продукції, зменшення негативного впливу на навколишнє середовище;
- збільшення експортного потенціалу та розширення ринків збуту;
- ефективне використання сировинних і паливно-енергетичних ресурсів.

Розвиток національного екологічного аудиту на галузевому рівні можливе тільки за розуміння ролі екоаудиту як чинника підвищення конкурентоспроможності української економіки органами законодавчої і виконавчої влади всіх рівнів, підприємствами та громадськими організаціями.

Література

1. Закон України "Про екологічний аудит" від 24 червня 2004 р. № 1862-IV. [Електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.rada.kiev.ua>
 2. Бор М.З. Логика, методология, организация, методика. – М. : Дис, 1998. – 141 с.
 3. Екологічний аудит: Посібник з екологічного менеджменту і екологічного аудиту / В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, В.М. Навроцький та ін. – К. : Символ-Т, 1997. – 221 с.
 4. Садеков А.А. Механизмы эколого-экономического управления предприятием : монография. – Донецк, 2002. – 310 с.
 5. Сергеева Т.В. Экологический аудит. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 207 с.
 6. Серов Г.П. Экологический аудит: концептуальные и организационно-правовые основы. – М. : Экзамен, 2000. – 767 с.
-